



Stappen in leesontwikkeling

***Een onderzoek naar leesinterventies in het
ZML onderwijs***

Auteur: Annemieke de Heus
Studentnummer: 2175495
Begeleider: DRS. Marjan de Wilt
Master Special Educational Needs
Remedial Teaching
Fontys OSO
mei 2012



Voorwoord

Ben ik een ambitieus mens? Misschien wel, altijd maar studeren...! Wat dat betreft zou ik bovenstaande uitspraak misschien eens ter harte moeten nemen.

Ambitieuze of niet, ik ben in ieder geval een persoon die graag kijkt naar mogelijkheden. Zeker in het werken met leerlingen in het ZML onderwijs. Mijn overtuiging is dat, wanneer je denkt in mogelijkheden, er veel bereikt kan worden met en door deze leerlingen.

Dit onderzoek gaat over leesonderwijs in het ZML onderwijs. Leesonderwijs dat mijns inziens kwalitatief nog achterblijft bij de kwaliteit van leesonderwijs in het basisonderwijs. En dat vind ik zorgelijk. Want juist ZML leerlingen hebben die extra kwaliteit hard nodig. Hoe komt dit? Maar vooral wat zijn de mogelijkheden om iets aan die kwaliteit te doen?

In het kader van dit onderzoek was het niet mogelijk om alle facetten van het leesonderwijs binnen ZML scholen te onderzoeken. Daarom heb ik gekozen voor een onderzoek naar mogelijke leesinterventies binnen dit onderwijs.

Dat heeft informatie opgeleverd aan de hand waarvan een aanbeveling is geschreven voor de school waar ik werk. Maar ambitieus als ik ben is het mijn wens dat meerdere ZML scholen met deze aanbevelingen aan de slag gaan.

De uitspraak boven aan dit hoofdstuk kan discussie opleveren.

Mogen ZML leerlingen dan niet zijn wie ze zijn?

Laat ik duidelijk zijn: natúúrlijk mag je zijn wie je bent!

Maar de uitspraak zou ik anders willen interpreteren. Want niemand is perfect, beperking of niet, niemand!

Maar streven naar .. je best doen voor.... mogelijkheden benutten: dáár is niets mis mee.

En dat “goed genoeg”.... lees dat eens met een knipoog naar het leesonderwijs : goed genoeg om te lezen wat je leuk vind, om te lezen wat belangrijk is, om te lezen wat je verder te helpen helpt...

Perfect zal het leesonderwijs in het ZML onderwijs misschien niet worden. Want wanneer is iets perfect? Maar ik hoop dat we, op enig moment, met elkaar zullen constateren dat wat we bereikt hebben goed genoeg is voor onze leerlingen!

Dat voor mij dit moment nog niet is aangebroken moge duidelijk zijnje bent ambitieus of niet!

Boskoop, mei 2012

Inhoudsopgave

Inhoud

Voorwoord	2
Inhoudsopgave	4
Samenvatting.....	5
Inleiding	8
Hoofdstuk 1 Aanleiding en probleemstelling.....	10
Hoofdstuk 2 Theoretische onderbouwing	15
Hoofdstuk 3 Onderzoeksmethodologie.....	20
Hoofdstuk 4 Dataresultaten en data-analyse.....	24
Hoofdstuk 5 Conclusies.....	39
Hoofdstuk 6 Evaluatie onderzoek	46
Nawoord	51
Literatuurlijst	52
Bijlage 1 vragenlijst ZML scholen	53
Bijlage 2 vragenlijst collega's	56
Bijlage 3 interviewschema VSO leerlingen	57
Bijlage 4 Tijdsplanning	58

Samenvatting

Toen ik tijdens deze Masteropleiding meer te weten kwam over de inrichting van het leesonderwijs in het basisonderwijs, werden mijn vermoedens bevestigd: het leesonderwijs binnen de ZML school waar ik werk kan beter! We werken hard maar missen een duidelijke lijn, missen structuur. En ondertussen zetten we – ieder voor zich - alles in wat we tegenkomen aan methodes en materialen om de leesontwikkeling van onze leerlingen te bevorderen.

Aan het begin van de opleiding maakte ik kennis met het Protocol Leesproblemen en Dyslexie (Wouters en Wentink, 2005) en dit zette mij aan het denken. Dit protocol - opgesteld voor basis- en speciaal basisonderwijs – biedt structuur aan het leesonderwijs binnen deze vormen van onderwijs. Daarnaast geeft het ook tips voor de begeleiding van leerlingen waarbij het leesonderwijs niet vanzelf gaat.

Ik vroeg me af waarom we op mijn school geen gebruik maakten van dit protocol? Maakten andere ZML scholen wel gebruik van dit protocol? Was dit protocol misschien niet geschikt voor het ZML onderwijs?

Uiteindelijk hebben deze vragen geresulteerd in de onderzoeksvraag:

“Hoe wordt er op ZML scholen gewerkt met het Protocol leesproblemen en dyslexie en welke interventies zijn effectief gebleken?”

In dit praktijkonderzoek wordt aan de hand van de verzamelde data en de in hoofdstuk 2 beschreven theorie een antwoord geformuleerd op deze vragen. Dit onderzoek is geen onderzoek geworden waarmee een direct aantoonbare verbetering in de praktijk zichtbaar wordt, maar een onderzoek dat resulteert in een aantal aanbevelingen voor mijn school, die uiteindelijk – wanneer hiermee aan de slag wordt gegaan - het leesonderwijs binnen mijn school en wellicht de leesontwikkeling van onze leerlingen, zullen verbeteren.

Op deze manier zal dit praktijkonderzoek een vervolg kunnen krijgen.

Uit de verkregen data van andere ZML scholen blijkt dat geen van de scholen werkt met het protocol zoals genoemd in de onderzoeksvraag.

Eén school werkt volgens de LIST methode en maakt gebruik van een scala aan

interventiemogelijkheden. Deze school heeft dus een duidelijke leeslijn uitgezet en geeft aan goede ervaringen te hebben met de bij deze methode behorende interventies, waarvan een aantal ook in het Protocol (Wouters en Wentink, 2005) worden genoemd.

Daarnaast werkt één school met een eigen leesprotocol en één school is een leesprotocol aan het voorbereiden. Dit betekent dat een derde van de scholen die data hebben geleverd voor dit onderzoek of een zekere vorm van leesprotocol hebben of deze aan het voorbereiden zijn. In hoeverre deze protocollen overeenkomen met het protocol uit de onderzoeksvraag is niet onderzocht. Tweederde van de scholen werken op een manier die qua structuur vergelijkbaar is met die van mijn eigen school.

Uit de tabellen in hoofdstuk 4 blijkt dat veel verschillende methodes en materialen worden ingezet om de leesontwikkeling van de leerlingen te bevorderen. Een aantal daarvan zijn ook opgenomen in het Protocol (Wouters en Wentink, 2005).

Er worden verschillende interventies genoemd die effectief zijn gebleken. Verschil is er ook in toetsen, de basis waarop interventies worden ingezet en de interventies zelf. Een bepaalde structuur hierin is niet gebleken.

Uit door mijn collega's geleverde data blijkt dat zij behoefte hebben aan structuur in het naast de leesmethode aanbieden van materialen en lessen. Zowel een duidelijke structuur als materialen op dit gebied zijn niet in voldoende mate aanwezig binnen onze school. Alhoewel ZML scholen werken volgens door het Centrum van Educatieve Dienstverlening (CED) opgestelde leerlijnen lijken deze voor de inrichting van het leesonderwijs onvoldoende structuur te bieden.

Bij ZML leerlingen verloopt het leesproces vaak anders dan bij de gemiddelde leerling op de basisschool. Dat anders verlopen van het leesproces vraagt – nog meer dan bij de gemiddelde basisschoolleerling - meer dan alleen een goede leesmethode, zoals blijkt uit de verkregen data van mijn collega's.

In de tabel in hoofdstuk 4 zijn de aanbevelingen en verbeterpunten opgenomen die mijn collega's hebben genoemd.

De interviews met de ZML leerlingen hebben minder informatie opgeleverd dan ik had gehoopt. In de tabel in hoofdstuk 4 heb ik een aantal terugkerende items

opgenomen die ik uit de gesprekken met deze leerlingen heb gehaald. Tijdens de gesprekken noemden de leerlingen allemaal het belang van een goede relatie met de leerkracht en het voordeel van het kunnen lezen in de dagelijkse praktijk.

Helaas heeft maar een klein deel van de ZML scholen data voor dit onderzoek geleverd. Ondanks dat heeft de verkregen data een beeld opgeleverd van hoe het leesonderwijs binnen het ZML is en zou kunnen worden georganiseerd.

De onderzoeksvraag heb ik in hoofdstuk 5 kunnen beantwoorden.

In datzelfde hoofdstuk zijn aanbevelingen geformuleerd voor mijn eigen praktijk en die – naar ik hoop - als basis kunnen dienen om te komen tot een leesprotocol voor mijn school.

Inleiding

Mijn naam is Annemieke de Heus en ik ben 52 jaar. Inmiddels werk ik al weer ruim 12 jaar in het onderwijs. Ik ben werkzaam op een school voor Zeer Moeilijk Lerenden (ZML), waar ik verschillende functies heb vervuld. Ik ben gestart als onderwijsassistent binnen het Voortgezet Speciaal Onderwijs (VSO). Daarna ondersteunde ik de schoolpsycholoog bij de afname van psychologische en didactische onderzoeken in het kader van de herindicatie van ZML leerlingen en heb ik mij enige tijd bezig gehouden met het opstellen van handelingsplannen en de leerlijnen van het Centrum voor Educatieve Dienstverlening (CED) die – gebaseerd op de SLO leerlijnen - speciaal voor het ZML onderwijs zijn opgesteld.

Na mijn HBO studie Pedagogiek kreeg ik de mogelijkheid aangeboden om als zgn. zij-instromer de Pabo te gaan volgen.

Vanaf dat moment werk ik als leerkracht in het Speciaal Onderwijs (SO). Voor het derde jaar werk ik in een structuurgroep met leerlingen die gebaat zijn met extra structuur en een prikkelarme omgeving.

Om mij verder te kunnen ontwikkelen, met name op ortho-didactisch gebied, ben ik de Master SEN opleiding Remedial Teacher gaan volgen bij Fontys Hogeschool.

Dit praktijkonderzoek heeft te maken met het leesonderwijs zoals dit op mijn school wordt gegeven.

Onze leerlingen hebben allen een verstandelijke beperking, al dan niet in samenhang met een gediagnosticeerd syndroom of stoornis.

Voor plaatsing op onze school is een indicatie nodig van de Commissie van Indicatie (Cvi). Indien de leerling voldoet aan de criteria (een IQ van 55 of lager of een IQ tussen 55 en 70 met stoornis die het leren zeer ernstig belemmert) geeft de Cvi een indicatie/beschikking af voor ZML onderwijs.

Dit lage IQ heeft gevolgen voor de leerontwikkeling van deze leerlingen. Zo ook voor de leesontwikkeling. De leesontwikkeling komt bij de meeste leerlingen traag op gang, verloopt trager dan bij normaal ontwikkelde kinderen en soms komen leerlingen niet tot lezen.

Het onderwijs op onze school is afgestemd op de mogelijkheden van de leerling.

Dit is ook verwoord in de visie die de school heeft en die ik van harte onderschrijf. We willen de leerlingen voorbereiden op een plek in de maatschappij, waarin zij zo zelfstandig mogelijk kunnen functioneren. We willen uitdagend onderwijs geven in overeenstemming met de mogelijkheden van de leerlingen. Daarom is het onderwijs op maat, realistisch en ontwikkelingsgericht. (uit: Visie en missie schoolplan 2011-2015)

Omdat ik er van overtuigd ben dat het kunnen lezen grote invloed heeft op het zo zelfstandig kunnen functioneren in de maatschappij, ben ik steeds op zoek naar mogelijkheden op de leesontwikkeling van onze leerlingen op een zo hoog mogelijk niveau te brengen. En ik vraag me al lange tijd af of wij onze leerlingen op een hoger leesniveau kunnen brengen dan dat dit tot nu toe het geval is.

Deze vraag wordt versterkt door datgene wat ik heb geleerd tijdens het volgen van de module taalontwikkeling, lees- en spellingsproblemen waar veel aandacht is besteed aan het Protocol leesproblemen en dyslexie (Wouters & Wentink, 2005) en aan andere mogelijkheden tot interventie binnen het leesonderwijs. Ook datgene wat ik hoor van mijn medestudenten uit het regulier basisonderwijs over het inzetten van interventiemethodes op hun school, heeft mijn vermoeden dat er meer mogelijk moet zijn binnen het ZML onderwijs op het gebied van leesinterventies, versterkt.

Natuurlijk is dit afhankelijk van veel factoren, zoals tijd, bemensing maar zeer zeker ook van het hebben van juiste methodes en het toepassen van juiste interventies op het juiste moment.

Dat dit geen makkelijke opgave is moge duidelijk zijn. Bij leerlingen met een verstandelijke beperking is het moeilijk om de oorzaak van een trage of beperkte leesontwikkeling vast te stellen.

De diagnose dyslexie wordt binnen onze school niet gegeven omdat dyslexie pas vastgesteld kan worden vanaf een IQ vanaf 70.

Het vermoeden dat er meer mogelijk moet zijn op het gebied van het leesonderwijs binnen het ZML onderwijs heeft uiteindelijk geresulteerd in de onderzoeksvraag die in hoofdstuk 1 nader wordt beschreven.

Hoofdstuk 1 Aanleiding en probleemstelling

1.1 Aanleiding voor onderzoek

Het idee voor dit onderzoek is ontstaan tijdens het volgen van de module taalontwikkeling, lees- en spellingsproblemen. Tijdens deze module heb ik uitgebreid kennis gemaakt met het Protocol leesproblemen en dyslexie (Wouters & Wentink, 2005) – in dit gehele onderzoek verder genoemd Protocol - en mij verdiept in literatuur met betrekking tot problemen rondom de leesontwikkeling. Zowel in de literatuur als tijdens de collegeavonden kwamen ook de interventiemogelijkheden aan de orde, die ingezet kunnen worden wanneer de leesontwikkeling op enigerlei wijze problemen oplevert.

Binnen het basisonderwijs worden verschillende van deze mogelijkheden ingezet om de leesontwikkeling op niveau te krijgen/op gang te brengen/resultaten te verbeteren en is er sprake van een duidelijke structuur in de opzet van het leesonderwijs.

Wat mij bevreemd is dat deze interventies niet worden toegepast binnen de ZML school waar ik werk en dat we daarin, wat dat betreft, geen duidelijke lijn volgen.

Het uiteindelijke doel van het onderwijs in lezen en spellen is functionele geletterdheid (Wouters & Wentink, 2005) Daarbij wordt onder functionele geletterdheid verstaan dat een leerling minimaal AVI-9 instructieniveau heeft behaald. Dat is hoog gegrepen voor het ZML leerlingen. Maar om zo zelfstandig mogelijk te kunnen functioneren in de maatschappij is het zeker ook voor deze leerlingen belangrijk dat zij kunnen lezen, ook al behalen zij een lager AVI niveau. In het schoolplan van mijn school is als doelstelling opgenomen dat de leerlingen worden voorbereid op een plek in de maatschappij, waarin zij zo zelfstandig mogelijk kunnen functioneren. Het kunnen lezen is daar mijn inziens een belangrijk onderdeel van.

“Kunnen lezen is nodig voor de schoolloopbaan, het zelfvertrouwen en het latere maatschappelijk functioneren van leerlingen. Hoe ouder de leerling wordt, des te meer leesvaardigheid voor leren en kennisverwerving nodig is. Kinderen moeten ook goed leren lezen omdat leesvaardigheid een voorwaarde voor succesvol functioneren in de samenleving is.” (Vernooy, 2009).

“In onze moderne westerse maatschappij kun je amper functioneren zonder een redelijke leesvaardigheid.” (Huizinga, 2000).

Kunnen lezen is dus belangrijk, ook voor ZML leerlingen. Voor het ZML onderwijs is geen leesprotocol opgesteld, maar wel voor het Speciaal Basisonderwijs (SBO).

Hiervan zou wellicht – enigszins aangepast – door het ZML onderwijs gebruik van kunnen worden gemaakt.

Het leerproces van ZML leerlingen is anders dan bij leerlingen uit het basisonderwijs. Bij veel ZML leerlingen verloopt het leesproces traag, lijkt het op een bepaald niveau te stagneren of komt het leesproces niet op gang. Dyslexie wordt bij ZML leerlingen niet gediagnosticeerd maar van leesproblemen is wel degelijk sprake. De reden dat de leesontwikkeling moeizaam verloopt wordt gekoppeld aan het lage IQ van de leerlingen en/of de stoornis waarmee de leerlingen bekend zijn. Dit geldt overigens voor het hele leerproces. Interessant in dit kader is, dat de gedachte, dat het IQ een sterke voorspeller is van leessucces, onjuist blijkt te zijn. (Vernooy, 2009).

Ik ben benieuwd hoe andere ZML scholen het leesonderwijs hebben georganiseerd en of deze scholen gebruik maken van interventies zoals bedoeld in het Protocol (Wouters & Wentink, 2005).

Zoals ik al eerder aangaf verwacht ik dat er meer opbrengst uit het leesonderwijs kan worden gehaald als er binnen mijn school gebruik gaat worden gemaakt van interventies in het leesonderwijs. Dit onderzoek is er niet op gericht om dit te bewijzen.

Wel wil ik een eerste aanzet geven door te onderzoeken of en zo ja, hoe en wanneer andere ZML scholen gebruik maken van interventies binnen het leesonderwijs. Ik ben benieuwd naar hun praktijkervaringen en of deze kunnen bijdragen aan verbetering van mijn eigen praktijk. Aan de hand van deze gegevens ga ik bekijken hoe één en ander zou kunnen worden ingepast in mijn eigen groep maar ook in het huidige systeem van leesonderwijs binnen mijn school.

1.2 Probleemverkenning

Mijn school gebruikt ruim twee jaar de methode “Veilig Stap voor Stap”, een leesmethode speciaal ontwikkeld voor het SBO. Deze methode is afgeleid van de leesmethode “Veilig Leren Lezen” en uitgegeven door Zwijzen. Het leesonderwijs

krijgt sinds de aanschaf van deze methode meer aandacht.

De door het CED opgestelde leerlijnen voor het ZML onderwijs worden als leidraad gebruikt voor het leesonderwijs.

Een beperkt deel van de leerlingen die op 12-jarige leeftijd het SO verlaten behaald een AVI niveau. En dan vooral de lagere AVI niveaus met een paar uitzonderingen die AVI 9 hebben behaald.

Waar het in dit onderzoek om gaat is dat er op mijn school geen afspraken over leesinterventies zijn gemaakt en naar het lijkt ook geen interventies worden toegepast. Er zijn in ieder geval schoolbreed geen duidelijke afspraken over gemaakt en werkt op dat gebied ieder voor zich. Ditzelfde geldt - wellicht - in mindere mate voor de inrichting van het leesonderwijs. De leesmethode en het groepsdoorbrekend werken biedt enige structuur, maar schoolbreed ontbreekt een duidelijke lijn. De vraag is of mijn school hier een uitzondering op is.

De leerling-populatie op mijn school is heel divers en dat bemoeilijkt in sommige situaties het geven van gericht onderwijs. Toch lijkt me dat het mogelijk moet zijn om naast de nu gebruikte methode – daar waar nodig – de juiste interventie te plegen. Om meer structuur in het leesonderwijs in mijn eigen groep aan te kunnen brengen en om mijn school een goede aanbeveling op dit gebied te kunnen doen zal ik me meer in deze materie gaan verdiepen.

1.3 Doelstelling

Doel in dit onderzoek:

In dit onderzoek ga ik informatie verzamelen waardoor ik inzicht krijg in het leesonderwijs binnen andere ZML scholen; ik ontdek wat mijn collega's van het leesonderwijs op onze school vinden en hoe onze leerlingen hun leesonderwijs hebben ervaren. Ik zal door deze informatie een reëel beeld krijgen van de praktijk van het leesonderwijs voor ZML leerlingen. Deze informatie en te bestuderen theorie zullen mij helpen om te ontdekken wat nodig is voor een duidelijke lijn in het leesonderwijs, met name voor het plegen van leesinterventies binnen mijn school. Daarmee zal ik mee aan de slag gaan als leerkracht binnen mijn eigen groep waardoor ik de inrichting van mijn eigen leesonderwijs zal verbeteren hetgeen naar verwachting de leesontwikkeling van mijn leerlingen ten goede komt. Ook zal ik mijn

bevindingen delen met mijn collega's in de werkgroep lezen en in de denktank. Van beiden maak ik deel uit.

Doel van dit onderzoek:

Naast het bovenstaande hoop ik op basis van al deze informatie het eind van dit onderzoek een antwoord te kunnen formuleren op mijn onderzoeksvraag en een aanbeveling te kunnen schrijven voor mijn school om te komen tot een leesprotocol. Het zou mooi zijn als deze aanbeveling ook voor andere scholen binnen het ZML onderwijs interessant is.

Het onderliggende doel van dit onderzoek is dat het resultaat uiteindelijk een positieve uitwerking zal hebben op de leesontwikkeling van de leerlingen van mijn school.

Van een positieve uitwerking zal sprake zijn als mijn school op basis van de aanbeveling aan de slag gaat met het leesonderwijs en het leesniveau van de leerlingen zal stijgen. Of dit dan ook daadwerkelijk het geval zal zijn, zou in een vervolgonderzoek onderzocht kunnen worden.

1.4 Onderzoeksvraag en deelvragen

Het bovenstaande resulteert in de volgende onderzoeksvraag:

“Hoe wordt er op ZML scholen gewerkt met het Protocol leesproblemen en dyslexie en welke interventies zijn effectief gebleken?”

Deelvragen:

- Wordt er op ZML scholen gewerkt met het Protocol leesproblemen en dyslexie?
- Welke interventies worden toegepast in het leesonderwijs op ZML scholen?
- Wat zijn de ervaringen van mijn directe collega's met het leesonderwijs zoals dat nu wordt gegeven?
- Welke aspecten van het leren lezen vinden VSO leerlingen belangrijk?

1.5 Wat is er al bekend of al eerder gedaan?

Er is veel geschreven over leesonderwijs, leesontwikkeling en problemen die zich op dit gebied voordoen. Dit gaat dan vooral over leerlingen in het basisonderwijs en in het SBO. Zo ook het hierboven genoemde Protocol, waarvan een exemplaar is geschreven voor het Basisonderwijs en een exemplaar voor het Speciaal Basisonderwijs. Toch zal dit Protocol een belangrijke rol spelen in dit onderzoek omdat dit zal dienen als basis van waaruit naar mogelijke interventies in het ZML onderwijs gekeken zal worden. Daarnaast de theorie van Feuerstein bestudeerd worden. Dit is een theorie die uitgaat van de modificeerbaarheid van mensen (Feuerstein, Rand en Rynders 1993). Om een duidelijk beeld te krijgen van de leesontwikkeling bij kinderen zal tevens theorie die deze ontwikkeling beschrijft bij dit onderzoek betrokken worden.

Tenslotte zal op Internet gezocht worden naar publicaties die geschreven zijn over het onderwerp van dit praktijkonderzoek.

Hoofdstuk 2 Theoretische onderbouwing

In deze theoretische onderbouwing wordt beschreven wat het ZML onderwijs inhoudt en waarmee in deze vorm van onderwijs rekening gehouden moet worden op het gebied van leerstijlen en instructie. Qua theorie is gekozen voor een theorie die mijn vermoeden, dat er meer mogelijk is op het gebied van leesonderwijs, onderschrijft. Daarnaast wordt in grote lijnen de leesontwikkeling geschetst en de oorzaken genoemd die problemen in deze ontwikkeling kunnen veroorzaken. Tenslotte worden mogelijkheden voor interventies genoemd.

2.1 ZML onderwijs

Dit praktijkonderzoek gaat over leesinterventies in het ZML onderwijs. Om duidelijk te hebben om over wat voor soort leerlingen het hier precies gaat, allereerst een beschrijving van deze vorm van onderwijs.

Een ZML school behoort tot de zgn. cluster 3 scholen. Deze scholen voor speciaal onderwijs verzorgen onderwijs voor meervoudige, verstandelijke en lichamelijk gehandicapte kinderen die het reguliere onderwijs niet kunnen volgen.

Het speciaal onderwijs is in Nederland de benaming voor onderwijs aan kinderen die vanwege leer- of gedragsproblemen, vanwege lichamelijke, zintuiglijke of verstandelijke handicaps of door gedragsstoornissen extra zorg op school nodig hebben.

Plaatsing op een school voor ZML is afhankelijk van het IQ van het kind. Dit moet onder de 55 zijn of tussen de 55 en 70 met aanvullende problematiek. Dit kan zijn: sociaal emotionele achterstand, een informatieverwerkingsstoornis (bijvoorbeeld ADHD, autisme) en een leerachterstand.

Ten tijde van het schrijven van dit onderzoek is de Wet Passend Onderwijs actueel. Deze wet kan consequenties hebben voor de leerling-populatie van zowel het basisonderwijs, het Speciaal Basisonderwijs en het onderwijs voor ZML. Maar of er nu een wet komt of niet of wat de gevolgen ook zullen zijn: passend onderwijs is belangrijk voor alle leerlingen maar zeker voor ZML leerlingen.

2.2 Passend onderwijs

Omdat ik iemand ben die graag denkt in mogelijkheden ben ik een voorstander van passend onderwijs. Passend onderwijs richt zich op inclusief onderwijs. Een van de uitgangspunten van passend onderwijs, dat in het kader van dit praktijkonderzoek waard is om genoemd te worden, is de volgende:

“Taak van het onderwijs is om de kwetsbare kinderen, waar het in passend onderwijs om gaat, zo goed mogelijk voor te bereiden op een zo zelfstandig mogelijke plaats in de samenleving. Tussen de leerlingen zijn er grote verschillen naar de aard van de beperkingen en de mogelijkheden die zij hebben. Het onderwijs moet rekening houden met die verschillen en het aanbod aanpassen op de behoeften van het kind“ (www.kvlo.nl).

Dit uitgangspunt sluit mooi aan bij de in de in hoofdstuk 1 genoemde visie van mijn school en bij mijn idee dat leren lezen een belangrijke voorwaarde is van het zo zelfstandig mogelijk kunnen functioneren in de samenleving.

Rekening houden met verschillen in de beperkingen en mogelijkheden van leerlingen betekent o.a. rekening houden met verschillende leerstijlen binnen van ZML onderwijs (Damen & Cordang 2007) en het hanteren van het directe instructiemodel (www.wsnsnof.nl). Dit model is geschikt gebleken voor het ZML onderwijs.

2.3 De mogelijkheid van modificatie

De in hoofdstuk 1 geformuleerde onderzoeksvraag gaat uit van mijn persoonlijke overtuiging dat het plegen van interventies in het ZML onderwijs – in dit geval in het leesonderwijs – mogelijk is. Om deze mening te onderbouwen wordt in dit hoofdstuk de theorie genoemd die uitgaat van de modificeerbaarheid van mensen (Feuerstein, Rand en Rynders 1993).

Modificatie betekent volgens Van Dale: wijziging, aanpassing.

Mensen (óók mensen met een handicap) zijn modificeerbaar: ieder mens kan leren denken en leren leren, met als doel het algemeen niveau van functioneren (inclusief schoolprestaties) te verbeteren.

Modificeerbaarheid heeft te maken met “wijzigingen” die zich in het wezen van het individu zelf kunnen voltrekken, in zijn persoonlijkheidskenmerken, zijn denkvermogen en intellectuele capaciteiten, en zijn algehele competentieniveau. Het

zal slechts zelden zijn dat interventie niet mogelijk is.

Dat is een belangrijk uitgangspunt voor dit praktijkonderzoek. Interventie, dus ook leesinterventie zal volgens deze theorie altijd mogelijk zijn.

Een van de programma's die uit deze theorie zijn voortgekomen is het IVP programma. Dit programma richt zich op de denkontwikkeling. Belangrijk item in dit programma is het karakter van de interactie tussen leerkracht en leerling. Een aspect waar zowel Vernooy (Vernooy, 2009) als het Protocol (Wouters & Wentink, 2005) op wijzen.

Een ander item van deze theorie is het bepalen van probleemgebieden in de denkactiviteit, deze te analyseren en te interpreteren en op basis daarvan de interventies te bepalen.

In het IVP programma worden hiervoor een aantal speciaal ontwikkelde instrumenten gehanteerd. In het ZML onderwijs zouden hiervoor methodegebonden toetsen, CITO toetsen of nader te bepalen toetsen voor ingezet kunnen worden.

De theorie van modificeerbaarheid heeft raakvlakken met de theorie van Vygotsky.

Net als Vygotsky richt deze theorie zich op de interactie tussen leerling en leerkracht en het vinden van de zone van de naaste ontwikkeling.

Het IVP programma is momenteel in 30 talen vertaald en wordt in ruim 70 landen in verschillende contexten toegepast.

2.4 Leesontwikkeling

Interveniëren in het leesonderwijs vraagt kennis van de leesontwikkeling van kinderen. Daarom wordt onderstaand kort de leesontwikkeling beschreven.

Aansluitend bij het Protocol (Wouters & Wentink, 2005) is bij het beschrijven een onderverdeling gemaakt in de verschillende fasen van de leesontwikkeling: voorbereidend, aanvankelijk en technisch lezen.

2.4.1 Voorbereidend lezen

Volgens Kohnstamm (2010) is leren lezen als leerproces mogelijk vanaf een jaar of zes. De periode daarvoor wordt de periode van de ontluikende geletterdheid genoemd. Voor de taalontwikkeling is een rijke woordomgeving van belang. Er zijn verschillende meningen over de voorwaarden (algemene en specifieke) die beheerst zouden moeten worden voordat een kind gaat lezen:

- leesvoorwaarden moeten worden beheerst *voordat* een kind gaat leren lezen
 - deze vaardigheden kunnen ook een *gevolg* kunnen zijn van het lezen zelf.
- Compromis is de mening dat deze vaardigheden niet persé voorwaarden vooraf zijn, maar dat ze het leren lezen wel makkelijker maken (Kohnstamm 2002).

2.4.2 Aanvankelijk lezen

De techniek van het leren lezen begint met spellend lezen (grafemen omzetten in fonemen, volgorde onthouden en samen voegen tot een woord).

Het Protocol (Wouters & Wentink, 2005) geeft aan dat tijdens het normale leesproces gebruik wordt gemaakt van drie codes die in het lange-termijn-geheugen zijn opgeslagen:

- de orthografische code (de letterrepresentatie van het woord)
- de fonologische code (de klankrepresentatie van dat woord)
- de semantische code (de betekenis)

De relatie tussen de letters en de klanken vormt de sterkste verbinding. En hoe sterker de verbinding hoe sneller ze uit het geheugen kunnen worden opgehaald.

2.4.3 Technisch lezen

Bij herkenkend lezen kan een kind bekende woorden in één keer lezen, zonder eerst te spellen. Dit resulteert in het technisch lezen.

Begrijpend lezen is het uiteindelijke doel van het technisch lezen. Voordat een kind technisch vloeiend leest duurt gemiddeld twee jaar (Kohnstamm, 2002).

2.5 Problemen en interventies tijdens de leesontwikkeling

Het hierboven beschreven leesproces verloopt niet altijd zonder problemen. De leesontwikkeling kan traag verlopen of zelfs stagneren. Interventies zijn dan noodzakelijk.

Van Dale beschrijft het begrip interventie als: tussenkomst.

Kees Vernooij (Vernooij, 2009) geeft onder andere als mogelijke verklaring van leesproblematiek:

- ✓ Er wordt in onvoldoende mate gewerkt aan een goede leesstart
- ✓ De inrichting van het leesonderwijs in groep 3 en 4
- ✓ De meeste leesproblemen zijn kwaliteitsproblemen

- ✓ Onvoldoende aandacht voor preventie.

Hij is van mening dat een eerste stap bij het verbeteren van leesresultaten is, het gaan werken vanuit preventieve interventies. Dit zou beter zijn dan remediëren op latere leeftijd.

Ook het Protocol (Wouters en Wentink, 2005) wijst op het belang vroegtijdige onderkenning en aanpak van leesproblemen.

Uitbreiding van effectieve leertijd en optimale instructie wordt belangrijk geacht. Dit betekent voor een leerkracht differentiatie van het leeraanbod en eventueel het inschakelen van extra leerkrachten, leesspecialisten en/of ouders.

Dit Protocol beschrijft preventie- en interventieactiviteiten bij kleuters, interventies bij het aanvankelijk en voortgezet technisch lezen bij leeszwakke, op grond waartoe hier besloten kan worden en hoe deze interventies georganiseerd kunnen worden.

Kortheidshalve wordt voor deze activiteiten naar dit Protocol zelf verwezen.

Uit het bovenstaande blijkt dat de leesontwikkeling een proces is dat in verschillende fasen is onder te verdelen. Tijdens elke fase van dit proces kunnen zich problemen voordoen. In dit theoriehoofdstuk zijn belangrijke aspecten naar voren gekomen:

- de kwaliteit van het leesonderwijs doet er toe
- preventieve interventie is aan te raden
- interventie is altijd mogelijk
- uitbreiding effectieve leertijd
- optimale instructie

Dit leidt ons naar de onderzoeksvraag zoals deze geformuleerd is hoofdstuk 1 van dit praktijkonderzoek.

Hoofdstuk 3 Onderzoeksmethodologie

3.1 Onderzoeksvragen en subvragen

In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe antwoord op de volgende vragen zal worden gezocht.

Onderzoeksvraag:

“Hoe wordt er op ZML scholen gewerkt met het Protocol leesproblemen en dyslexie en welke interventies zijn effectief gebleken?”

Subvragen:

- Wordt er op ZML scholen gewerkt met het Protocol leesproblemen en dyslexie?
- Welke interventies worden toegepast in het leesonderwijs op ZML scholen?
- Wat zijn de ervaringen van mijn directe collega's met het leesonderwijs zoals dat nu wordt gegeven?
- Welke aspecten van het leren lezen vinden VSO leerlingen belangrijk?

De eerste twee vragen zullen worden beantwoord aan de hand van de uitkomst van de vragenlijsten die gestuurd zullen worden naar die ZML scholen (bijlage 1). De data uit deze vragenlijsten zal informatie opleveren aan de hand waarvan overzicht wordt verkregen van overeenkomsten en afwijkingen.

Het meest ideaal zal zijn als er een overzicht kan worden gemaakt van door meerdere scholen aangegeven toepasbare interventies die resultaat hebben opgeleverd en goed bruikbaar zijn binnen het ZML onderwijs. Daarmee zou de onderzoeksvraag dan beantwoord kunnen zijn. Echter om een goede aanbeveling voor mijn school te kunnen schrijven zal ook mijn eigen praktijk bij het beantwoorden van de onderzoeksvraag betrokken moeten worden.

Mijn directe collega's zullen worden bevraagd aan de hand van een vragenlijst (bijlage 2); bij de VSO leerlingen zullen interviews worden afgenomen (bijlage 3).

3.2 Onderzoeksvorm

De vorm van dit praktijkonderzoek is een beleidsonderzoek.

Harinck (2010) noemt vijf verschillende praktijkgerichte onderzoekstypen, waaronder beleidsonderzoek. Er is sprake van een beleidsonderzoek omdat dit een kwantitatief onderzoek is. Weliswaar wordt de uitkomst gebruikt voor mijn eigen praktijk, maar gaat het in eerste instantie niet om concreet handelen met een groep leerlingen op klassenniveau en een reflectie daarop, maar om door middel van vragenlijsten en interviews inzicht te verkrijgen in het handelen om vervolgens daarop te kunnen reflecteren.

Wel is het streven dat dit beleidsonderzoek gevolgd zal worden door een actieonderzoek omdat het achterliggende doel van dit onderzoek is dat ik als professional de leesontwikkeling van de leerling binnen mijn eigen praktijk wil verbeteren.

3.3 Onderzoeksmethoden en –instrumenten

Het onderzoek vindt plaats onder alle ZML scholen in Nederland. Daarnaast worden alle groepsgebonden collega's en 10 leerlingen uit het VSO van de school waar ik werkzaam ben bevroegd.

Er is voor gekozen om alle ZML scholen en alle collega's via de mail een digitaal invulbare vragenlijst toe te sturen. Dit wordt aanbevolen bij het bevragen van onbekende en bekende personen, teneinde een hoog respons - percentage te halen (Harinck (2010)).

Het af te nemen interview bij een aantal leerlingen van mijn school zal plaatsvinden aan de hand van een aantal van te voren opstelde vragen (interviewschema). Volgens Harinck (2010) leent een interview zich voor verschillende onderwerpen, meningen, gedrag en gevoelens. Er is gekozen voor een semi-gestructureerd interview waarbij een aantal hoofdvragen aan de orde komen maar waarvan de volgorde enigszins aangepast kan worden. De vragen zullen voornamelijk open vragen zijn.

Bij het vaststellen van de onderzoeksinstrumenten is gekeken naar de aandachtspunten zoals genoemd zijn door Harinck (2010).

3.4 Dataverwerking

In het onderzoek zullen zowel kwantitatieve gegevens als kwalitatieve gegevens worden verwerkt. De kwantitatieve gegevens zullen verwerkt worden in staafdiagrammen. Hierbij zal gelet worden op de overzichtelijkheid daarvan.

Voor het verwerken van de kwalitatieve gegevens zal gebruik gemaakt worden van het schoenendoosmodel. Harinck (2010) noemt dit de simpelste manier om kwalitatieve gegevens te verwerken. Gekozen wordt voor het zogenaamde geordende schoenendoosmodel om meer ordening en structuur in de verkregen data aan te brengen.

In het geordende schoenendoosmodel wordt gebruik gemaakt van hoofdrubrieken en een aantal thema's die in de gegevens (antwoorden) terug zijn te vinden. Er wordt geturfd hoeveel keer antwoorden onder een bepaald thema vallen.

3.5 Triangulatie

In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van meerdere gegevensbronnen. Er is sprake van verschillende typen informanten: ZML scholen, collega's en leerlingen. Er is sprake van naast elkaar gebruiken van kwalitatieve en kwantitatieve gegevens. Bovendien is voor het onderzoek relevantie theorie geraadpleegd.

Vanuit deze verschillende invalshoeken zullen antwoorden op de onderzoeksvraag en deelvragen geformuleerd worden.

3.6 Validiteit en betrouwbaarheid

Het is niet zeker te zeggen of de onderzoeksinstrumenten gebruikt worden bij herhaling dezelfde data zullen opleveren. Dit zal het geval zijn als de vragenlijsten door dezelfde personen worden ingevuld en als het interview bij dezelfde leerlingen wordt afgenomen. De vragenlijsten zijn dusdanig opgesteld dat de meting zo nauwkeurig mogelijk zal plaatsvinden. Daarvoor zijn naast gesloten vragen ook open vragen gebruikt.

De validiteit van de meetinstrumenten is tot stand gekomen door al gaande dit

onderzoek een aantal verbeteringen hierin aan te brengen, mede op basis van feedback van critical friends.

3.8 Ethiek

Bij het schrijven van dit praktijkonderzoek is rekening gehouden met de zes principes voor ethische reflectie op praktijkonderzoek (Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg, 2009). Hierin spelen gesprekken met critical friends en begeleider een rol.

Hoofdstuk 4 Dataresultaten en data-analyse

In de volgende tabellen zijn de resultaten van de ontvangen data van de ZML scholen verwerkt.

Tabel 1: methodes aanvankelijk lezen

Methodes aanvankelijk lezen	School 1	School 2	School 3	School 4	School 5	School 6	School 7	School 8	School 9
Bas (ook digitaal)									
Fototaal technisch lezen									
Kijken en kiezen									
Klankgebaren Trijntje de Wit									
Kleuterplein									
Leeslijn									
Leespraat									
leesweg									
Lezen moet je doen									
Lezen wat je kunt									
Mini loco									
Van beginnende geletterdheid tot lezen									
Veilig in Stapjes									
Veilig leren lezen (incl. computer)									
Veilig Stap voor Stap									

sontwikke

Annemieke de Heus

studentnummer 2175495

Tabel 2: methodes technisch lezen

Methodes technisch lezen	School 1	School 2	School 3	School 4	School 5	School 6	School 7	School 8	School 9
Diverse boekjes									
Diverse materialen									
Estafette									
Fototaal technisch lezen									
Leescircus (computer)									
leeslijn									
leespraat									
leesweg									
Lezen moet je doen									
Trip Trap									
Veilig leren lezen									
Veilig Stap voor Stap									
Z.E.S.*									

*Zwijsens educatieve software

Tabel 3: methodes begrijpend lezen

Methodes begrijpend lezen	School 1	School 2	School 3	School 4	School 5	School 6	School 7	School 8	School 9
Ambrasoft									
Bij jou en bij mij									
Geen methode									
Humpie Dumpie									
Leeslijn									
leespad									
Leesweg									
Nieuwsbegrip									
projecten									
promotie									
speurneuzen									
Tussen de regels									
Veilig Stap voor Stap									
Zelfgemaakt materiaal kijkdoosboekjes									
Estafette									

Tabel 4: interventiemethodes

Interventie- methodes	School 1	School 2	School 3	School 4	School 5*	School 6*	School 7	School 8	School 9
6 leesactiviteiten standaard op rooster									
Andere vakgebieden inschakelen (gym,muziek)									
Bronnenboek									
Connect lezen									
Contact school- thuis									
Contextueel en thematisch werken									
Directe instructie model									
Herhaling en verlengde instructie									
Hogere AVI's oefenen									
Hommel lezen									
Inspelen op leerstijlen van leerling									
Invented spelling									
klankgebaren									
leespraat									
Leestechnieken- map									

Letter van de week									
letterlijn									
Letters koppelen aan emotionele beleving									
Materialen uit methodes									
Minilesjes op boekenbabbels									
Multisensoriële interventies									
Ralfi lezen									
RT									
Running records maken									
Schrijven in dienst van leesonderwijs									
spelvorm									
Stillezen									
succeservaringen									
Tutoring peer teaching									
Visuele ondersteuning									
Voldoende gevarieerd aanbod boeken									
Voor-koor en duo lezen									
wisselrijtjes									
Zingend lezen									
zuidvallei									

5* geen interventies ingevuld

6* school werkt met LIST methode

Tabel 5: Leesprotocol (Wouters & Wentink, 2005), een eigen protocol, directe instructiemodel of anderszins

	School 1	School 2	School 3	School 4	School 5	School 6	School 7	School 8	School 9
Werkt met Leesprotocol Dyslexie	nee	nee	nee	nee	nee	nee	nee	nee	nee
Werkt met eigen leesprotocol	nee		nee	nee	ja	ja	nee	nee	
Eigen protocol in ontwikkeling		Ja*							ja
Werkt met Directe Instructiemodel	nee	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	nee
Werkt met DGM				ja					
Werkt met leerlijnen CED							ja		
Werkt met passend lesmodel									ja

* In het leesprotocol wordt voornamelijk Leespraat en Stap voor Stap verwerkt

Tabel 6: Toetsen

Soort toets	School 1	School 2	School 3	School 4	School 5	School 6	School 7	School 8	School 9
Aarnoutse en Kappinga					1				
Audi Synth						1		1	
AVI				1		1	1	1	1
Beginnende geletterdheid	1								
CITO grafemetoets						1		1	
CITO Beginnende geletterdheid	1								
CITO Begrijpend lezen	1						1	1	

CITO Fonementoets								1	
CITO Ordenen	1								
CITO peutertoets	1								
CITO rekenen en wiskunde	1								
CITO spelling	1								
CITO Taal voor Kleuters	1								
CITO ZML en voor speciale leerlingen			1						
CITO*		1			1				
DMT				1		1	1	1	1
kleurenbenoemtoets						1			
Letter woordtoets									1
Methodegebonden	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Stilleestoets						1			

- Niet nader gespecificeerd

Alle scholen geven aan dat de toetsgegevens worden gebruikt van de handelingsplanning van het leesonderwijs.

Tabel 7: Start leesinterventies

Wanneer?	Aantal scholen
Als iets niet lukt wordt iets andere geprobeerd	1
Als leerling vastloopt in instructiegroep	1
Als leerlingen snel vooruit gaan: differentiëren naar een hogere groep	1
Als leesproces moeizaam op gang komt	1
Als risico's duidelijk zijn bijv. als de kleurenbenoemsnelheidtoets een zwak resultaat geeft	1
Als technische leesresultaten stil blijven staan of achteruit gaan	1
Insteek is om niet te wachten tot het komt maar proactieve opstelling	1

Kijken wat het best aansluit en de beste ingang is	1
Op basis van handelingsplanning in leerling bespreking en MDO	1

Tabel 8: Toetsresultaten en resultaten interventies

Wijze van bijhouden resultaten	Aantal scholen
Analyse van leerresultaten	1
Collegiale gesprekken	1
groepsplan	1
Klassenbezoekverslag IB	1
LVS*	2
Overdrachtsschriftjes (hulpouders)	1
RT behandelplan voor instructiegroep	1
toetsen	1

*wanneer een doel niet wordt behaald wordt genoteerd hoe hier aan is gewerkt en via welk doel hier verder mee aan de slag wordt gegaan. Bij stagnatie wordt een ander doel gekozen.

Tabel 9: Goede ervaringen

Goede ervaringen met	Aantal scholen
Consequente tijdsinvestering	1
LIST interventies	1
Niet opgeven	1
niveaugroepen	1
spelvorm	1
visualiseren	1
Voordoen nadoen	1

4.1.2 Data vragenlijsten collega's

De verkregen data van mijn collega's is geordend en resulteert in de volgende items geselecteerd:

Aanbevelingen en verbeterpunten leesonderwijs.

- **Betere aansluiting LVS bij leesmethode**
 - **Actief inzetten leeswerkgroep v**
 - **Afspraken over start aanvankelijk lezen**
 - **Afspraken over voorbereidend lezen**
 - **Doorgaande leeslijn (structuur)**
 - **Focussen op zelfstandig werken leerlingen of in duo's**
 - **Goede registratie van aangeboden leerstof**
 - **Meer effectieve leestijd**
 - **Meer materialen (w.o. zelfcorrigerend materiaal)**
 - **Meer menskracht (leesouders/vrijwilligers)**
 - **Methode voor voortgezet technisch lezen**
 - **woordenschat, stellen, technisch en begrijpend lezen**
 - **Structurele uitwisseling van ervaringen tussen collega's plannen in jaarrooster**
-

4.1.3 Data interviews leerlingen VSO.

In de uit de interviews met leerlingen verkregen data geldt eveneens dat structuur is aangebracht door onderstaande items te selecteren.

Wat heeft ervoor gezorgd dat je hebt leren lezen?

- Geleerd op school.
 - Door de letters te oefenen, daarna hakken en plakken.
 - Thuis geoefend.
 - Door de platen die aan de muur hingen.
 - Kaartjes met letters.
 - Doordat de juf mij op mijn gemak stelde.
 - Proberen woorden op straat te lezen.
 - Proberen dingen op de computer te lezen (sport, technische dingen).
 - Proberen theorieboekje rijles te lezen
 - Plaatjes zijn leuk.
-

4.2 Data-analyse

In dit praktijkonderzoek gaat het om leesinterventies in het ZML onderwijs, maar daarnaast is ook op andere terreinen van het leesonderwijs data verzameld. Hiervoor is gekozen omdat mijns inziens deze gegevens samen een completer beeld zullen opleveren en zullen beter aanbevelingen kunnen worden gedaan. De in hoofdstuk 4.1 weergegeven data zal in dit hoofdstuk geanalyseerd worden waarbij tevens een antwoord zal worden gegeven op de volgende deelvragen:

- Wordt er op ZML scholen gewerkt met het Protocol leesproblemen en dyslexie?
- Welke interventies worden toegepast in het leesonderwijs op ZML scholen?
- Hoe en wanneer wordt besloten leesinterventies toe te passen?
- Wat zijn de ervaringen van mijn directe collega's met het leesonderwijs zoals dat nu wordt gegeven?

- Welke aspecten van het leren lezen vinden VSO leerlingen belangrijk?

4.21 Wordt er op ZML scholen gewerkt met het Protocol leesproblemen en dyslexie?

Uit de verkregen data van de 9 ZML scholen blijkt dat er binnen het (weliswaar kleine) aantal scholen die mee hebben gedaan aan dit onderzoek geen gebruik wordt gemaakt van het Protocol (Wouters en Wentink, 2005).

Wel gebruiken twee scholen een eigen protocol en is één school bezig een protocol te ontwikkelen.

Bovenstaande deelvraag moet dus met een nee beantwoord worden.

Op basis van dit gegeven kan echter niet worden uitgegaan dat deze scholen dan ook geen gebruik maken van de interventies zoals deze in het Protocol (Wouters en Wentink, 2005) zijn beschreven.

Dit zal moeten blijken uit de beantwoording van de volgende deelvraag.

4.2.2 Welke interventies worden toegepast in het leesonderwijs op ZML scholen?

Kijkend naar de interventiemethodes die door de scholen (tabel 4) ingezet worden vallen twee scholen op.

School 5 geeft aan geen methodes voor interventie te gebruiken. Deze school gebruikt de methodes Leeslijn, Leespraat, Lezen moet je doen voor het aanvankelijk en technisch lezen en Humpie Dumpie, Nieuwsbegrip en Speurneuzen voor begrijpend lezen. Er lijkt dus wel sprake te zijn van een bepaalde lijn in het leesonderwijs bij deze school.

School 6 valt op door de vele materialen en methodes die voor interventie worden gebruikt en is één van de scholen die aangegeven heeft met een eigen leesprotocol te werken. Deze school werkt via de LIST (Lezen is Top) methodiek. Dit is een initiatief van de Hogeschool Utrecht, met de CED-groep als mede-uitvoerder. De intentie van deze methode is dat alle kinderen kunnen leren lezen. Een interessante

methode waar in het kader van dit onderzoek niet verder op wordt ingegaan, maar wel de moeite waard is om in te verdiepen.

Een aantal interventiemethoden die door school 6 worden genoemd, zoals Ralfi lezen en Connect lezen, worden ook in het Protocol genoemd.

Door de overige scholen worden de volgende materialen en methodes voor interventie genoemd:

klankgebaren (1)

spelvorm (2)

Visuele ondersteuning (2)

Herhaling en verlengde instructie (3)

Bronnenboek (1)

Herhaling en verlengde instructie (3)

leespraat (1)

Materialen uit methodes (1)

Succeservaringen (1)

Wisselrijtjes (1)

Zuidvallei (3)

De eerste vier methodes worden expliciet genoemd in het Protocol (Wouters en Wentink, 2005), de overigen zijn binnen de structuur van dit protocol goed te gebruiken zijn.

Met het bovenstaande is ook de tweede deelvraag beantwoord.

Zoals in hoofdstuk 2 beschreven, beschrijft het Protocol (Wouters en Wentink, 2005) preventie- en interventieactiviteiten bij kleuters, interventies bij het aanvankelijk en voortgezet technisch lezen bij leeszwakke leerlingen, op grond waarvan besloten kan worden wanneer en hoe deze interventies georganiseerd kunnen worden.

Op grond waarvan de ZML scholen in dit onderzoek besluiten interventies toe te passen wordt duidelijk door de beantwoording van de volgende deelvraag.

4.2.3 Op grond waarvan wordt besloten leesinterventies toe te passen?

Twee scholen geven aan te werken met preventieve interventies, waarvan één school als voorbeeld aangeeft dat de uitslag van een toets aanleiding kan zijn om een interventie te starten. De andere scholen hebben dit niet expliciet aangegeven.

Het onderliggende doel van dit praktijkonderzoek is dat ik uiteindelijk een aanbeveling kan schrijven voor mijn school om te komen tot een leesprotocol. Het betrekken van de ervaringen van mijn collega's met het leesonderwijs op mijn school zijn daarbij belangrijk.

Nu door de beantwoording van de eerste drie deelvragen duidelijk is geworden dat het Protocol niet door andere ZML scholen worden gebruikt, maar dat er wel twee scholen zijn die met een eigen protocol werken en dat één school met de voorbereiding daarvan bezig is, is het goed om duidelijk te krijgen wat mijn collega's aangeven op dit gebied. Het is een feit mijn eigen school niet werkt met een leesprotocol, maar de vraag is hoe mijn collega's dit ervaren. En daarnaast speelt de vraag of er draagvlak is voor het opstellen van een eigen leesprotocol binnen mijn school?

4.2.4 Wat zijn de ervaringen van mijn directe collega's met het leesonderwijs zoals dat nu wordt gegeven?

Uit de data van de collega's (schema hoofdstuk 4.1.2) blijkt dat er behoefte is aan een duidelijke afspraak over het moment wanneer en hoe er met het leesonderwijs wordt gestart, bijv. door het afnemen van een diagnostische toets. Daarnaast is er behoefte aan een duidelijke afspraak over de wijze waarop het voorbereidend leesonderwijs vorm krijgt.

Het feit dat het leesonderwijs iedere dag op het rooster staat wordt door de collega's positief genoemd, maar uitbreiding is gewenst. Collega's hebben niet aangegeven op welke manier zij deze uitbreiding willen. Ook het werken in niveaugroepen wordt positief genoemd. Dit wordt ook door andere ZML scholen genoemd als iets wat goed werkt. Vernooy (2009) wijst in dit kader op het belang van uitbreiding van effectieve leertijd en optimale instructie.

Uit de data van de scholen blijkt alle scholen werken met het directe instructiemodel. Dit is het model van instructie dat het meest effectief blijkt te zijn voor ZML onderwijs en goed aansluit bij de in de in hoofdstuk 2 genoemde leerstijlen.

Het zelfstandig kunnen werken van leerlingen wordt als aandachtspunt door de collega's genoemd. Er is behoefte aan zelfcorrigerende materialen en ook het eventueel inzetten van leesouders/vrijwilligers. Dit laatste wordt ook genoemd door Vernooij (2009)

Gepleit wordt voor leesbijeenkomsten met het gehele team om ervaringen uit te wisselen en expertise te delen. Ook contact met andere ZML scholen over het leesonderwijs wordt genoemd.

Het ontbreken van structuur in methodes blijkt ook uit de ingevulde vragenlijsten door de collega's.

De structuur die de leesmethode Veilig Stap voor Stap biedt wordt als positief omschreven. Maar ondanks dat is er behoefte aan voldoende aanvullende materialen, omdat soms veel herhaling nodig is. Hierbij wordt die structuur gemist. Ook een goede methode voor het technisch lezen die rekening houdt met de specifieke behoeften van leerlingen in het speciaal onderwijs wordt gemist. Vernooij (2009) wijst op het belang van goede kwaliteit en inrichting van het leesonderwijs. Een goede methode en de juiste materialen zijn hierbij van belang.

De laatste deelvraag betreft leerlingen van mijn school die bijna aan het eind van hun schoolcarrière zijn. Deze leerlingen hebben ieder hun eigen tempo van leesontwikkeling doorgemaakt. Door interviews af te nemen hoopte ik duidelijk te krijgen wat er voor gezorgd heeft dat zij hebben leren lezen.

4.2.5 Welke aspecten van het leren lezen vinden VSO leerlingen belangrijk?

De leerlingen moesten heel diep nadenken voordat zij een antwoord op de gestelde vragen konden geven.

In het schema in hoofdstuk (4.1.3) zijn de belangrijkste aspecten van de antwoorden weergegeven.

Een goede band met de leerkracht noemden de leerlingen belangrijk.

Daarnaast noemden de leerlingen dat visuele ondersteuning belangrijk was. Het belang van veel oefenen (ook thuis) werd duidelijk door de leerlingen onderschreven. Een aantal leerlingen begonnen hun verhaal met te vertellen dat thuis werd voorgelezen en dat er samen boekjes werden gelezen en letters werden geoefend.

Het antwoord dat er het meest uitsprong was het praktische voordeel van het kunnen lezen van boeken, tijdschriften en informatie.

Hoofdstuk 5 Conclusies

5.1 Inleiding

Dit praktijkonderzoek is gedaan naar aanleiding van de onderzoeksvraag:

“Hoe wordt er op ZML scholen gewerkt met het Protocol leesproblemen en dyslexie en welke interventies zijn effectief gebleken?”

Aan de hand van de verkregen data en de in hoofdstuk 2 beschreven theorie zal in dit hoofdstuk antwoord op deze vraag worden gegeven.

Daarnaast zullen aanbevelingen worden gegeven voor het leesonderwijs op de ZML school waar ik werk. Met deze aanbevelingen zal ik – voor zover van toepassing - zelf in mijn eigen groep aan de slag gaan. Een aanbeveling waar praktisch mee aan de slag kan worden gegaan.

De door de collega's van ZML scholen ingevulde vragenlijsten hebben duidelijk gemaakt dat er veel verschillende methodes worden gebruikt om een leerling vooruit te helpen in zijn leesontwikkeling. Er wordt getoetst en de resultaten worden bijgehouden, maar in de meeste gevallen wordt geen duidelijke lijn gevolgd hetgeen ook wordt aangegeven door mijn collega's. Interventies worden in de data van mijn collega's niet bij name genoemd maar de behoefte aan structuur, duidelijke afspraken, methodes en materialen kunnen mijns inziens geïnterpreteerd worden als behoefte aan een eigen leesprotocol op mijn school.

Hoe de ZML scholen dit ervaren is niet gevraagd maar aansluitend bij de mening van mijn collega's wordt er van uit gegaan dat ook zij dit lastig vinden. De losse activiteiten waaruit de interventies bestaan zijn zowel op de bevraagde ZML scholen als op mijn eigen school voornamelijk oefeningen voor de deelvaardigheden die bij het leren lezen van belang zijn. Dit herken ik ook uit mijn eigen praktijksituatie. In hoofdstuk 2 is beschreven dat dit belangrijke vaardigheden zijn voor het goed verlopen van het leesproces.

Maar volgens het Protocol (Wouters en Wentink, 2005) zijn niet systematisch en doelgerichte interventies over het algemeen weinig effectief. Een reden te meer om te onderzoeken of het anders kan.

Mijn collega's hebben aangegeven (hoewel blij te zijn met de structuur die de leesmethode "Veilig Stap voor Stap" biedt) behoefte te hebben aan meer structuur. Geconcludeerd wordt dat er behoefte is aan duidelijk uitgezette lijn betreffende het leesonderwijs in al zijn facetten. Hoewel gewerkt wordt aan de hand van de door het Centrum van Educatieve Dienstverlening (CED) geformuleerde leerlijnen lijken deze hier onvoldoende in te voorzien.

In hoofdstuk 1 wordt de verwachting uitgesproken dat er meer opbrengst uit het leesonderwijs gehaald kan worden als er structureel interventies toegepast gaan worden. Deze verwachting blijkt ondersteund te worden door het in hoofdstuk 2 beschreven theorie van modificatie (Feuerstein, Rand en Rynders 1993). Deze verwachting, de behoefte van collega's aan een duidelijke lijn en het gegeven dat ZML scholen een diversiteit van materialen gebruiken voor interventies, leiden naar de vraag wat het Protocol (Wouters en Wentink, 2005) het ZML onderwijs te bieden heeft?

5.2 Protocol versus ZML onderwijs

Het Protocol (Wouters en Wentink, 2005) biedt richtlijnen voor het systematisch volgen van de leerontwikkeling van leerlingen. Er worden aanwijzingen gegeven voor observatie en toetsing van leesvaardigheden en vaardigheden die daaraan voorafgaan. Tevens worden adviezen gegeven voor de begeleiding van leerlingen waarbij de leesontwikkeling dreigt te stagneren. Die dreiging is bij ZML leerlingen eigenlijk altijd aanwezig en dit onderzoek is er op gericht om deze dreiging af te kunnen wenden.

Zoals hierboven reeds genoemd richten de door de ZML scholen toegepaste interventies zich voornamelijk op de deelvaardigheden en op het aanvankelijk leesonderwijs. In de praktijk blijkt dat zich daar de meeste problemen voordoen. Kijkend naar wat het Protocol (Wouters en Wentink, 2005) voor het ZML onderwijs kan betekenen, zijn het vooral de gedeelten die over deze fasen in het leesonderwijs gaan, waarmee aan de slag kan worden gegaan.

In hoofdstuk 2 wordt het belang van het beheersen van specifieke en algemene leesvoorwaarden genoemd. Of dit nu voorafgaand aan het leesproces of tijdens het leesproces moet plaatsvinden is ter discussie (Kohnstamm 2002).

Het Protocol (Wouters en Wentink, 2005) heeft deze voorwaarden opgenomen in de fase van beginnende geletterdheid en hiervoor een stappenplan opgesteld.

Op basis van dit stappenplan zou voor het ZML duidelijke afspraken gemaakt kunnen worden voor het voorbereidend lezen. In het plan wordt stapsgewijs gewerkt, worden afnamemomenten van signaleringslijsten en toetsen genoemd en adviezen gegeven voor leerlingen waarbij de ontwikkeling achterblijft. Hierdoor is het mogelijk al vroeg hiaten in de ontwikkeling van beginnende geletterdheid op te sporen. Door dit alles kan er sprake zijn van een goede leesstart waarvoor door Vernooij (2009) wordt gepleit. Ook sluit deze manier van werken aan bij het belang van preventieve interventies zoals Vernooij (2009) dit aangeeft.

Het gegeven dat leerlingen met een zwak fonemisch bewustzijn en onvoldoende letterkennis toch starten met een leesmethode, maar daarnaast extra ondersteuning dienen te krijgen door uitbreiding van instructiemomenten en extra oefenmomenten, is interessant voor de behoefte aan een duidelijke afspraak over het starten van het aanvankelijk leesonderwijs in het ZML.

Zowel voor het aanvankelijk leesonderwijs als het technisch leesonderwijs zijn in het Protocol (Wouters en Wentink, 2005) een toetskalender en interventies opgenomen. De toetskalender sluit aan bij verschillende leesmethodes zoals Veilig Leren Lezen. Hier zal voor mijn school een aanpassing voor gemaakt moeten worden uitgaande van de methode Veilig Stap voor Stap omdat deze methode op mijn school wordt gebruikt.

Aan de organisatie van de interventies wordt ook in het Protocol (Wouters en Wentink, 2005) aandacht besteed.

Herkenbaar hierin is de vorm van directe instructie, zoals in hoofdstuk 2 beschreven, die in het ZML onderwijs wordt gehanteerd en die goed aansluit bij de, ook in hoofdstuk 2 beschreven, verschillende leerstijlen van ZML leerlingen. Ook het gebruik van stappenplannen en picto's is herkenbaar voor het ZML onderwijs. Het Protocol adviseert om de tijd dat leerlingen zelfstandig kunnen werken langzaam uit te breiden. In de aanbevelingen van de collega's wordt het uitbreiden van de tijd dat leerlingen zelfstandig kunnen werken ook genoemd. Voor het zelfstandig kunnen

werken moeten leerlingen bepaalde denkstappen kunnen maken.

Voor het leesonderwijs aan ZML leerlingen betekent dit dat niet zondermeer een leesmethode gevolgd kan worden. Steeds weer moet gekeken worden of leerlingen volgen of dat misschien een stapje terug moet worden gedaan. De interactie tussen leerkracht en leerling is belangrijk zoals de in hoofdstuk 2 genoemde theorie van Feuerstein (Feuerstein, Rand en Rynders 1993) ook aangeeft. Vernooy (2009) als het Protocol (Wouters & Wentink, 2005) onderschrijven dit belang. Ook de leerlingen noemden het contact met de leerkracht als een belangrijk punt.

Geheel in de lijn van Passend onderwijs zoals in hoofdstuk 2 is beschreven zal enige aanpassing moeten plaatsvinden van een aantal onderdelen in het Protocol (Wouters & Wentink, 2005). Aanpassing in de organisatie omdat er wordt uitgegaan van jaargroepen zoals deze in het regulier en speciaal basisonderwijs zijn samengesteld. Dit in tegenstelling tot het ZML waar niet in jaargroepen wordt gewerkt maar waar naast leeftijd ook niveau en gedrag de plaatsing in een groep bepalen.

Voor onderdelen uit dit protocol die gebaseerd zijn op tijd, zoals stappenplan, toetskalender, meetmomenten zullen binnen het andere afspraken moeten worden gemaakt omdat de leesontwikkeling van ZML leerlingen trager kan verlopen dat bij basisschoolleerlingen.

Na dit alles geconcludeerd te hebben kan het volgende antwoord worden geformuleerd op mijn onderzoeksvraag:

“Hoe wordt er op ZML scholen gewerkt met het Protocol leesproblemen en dyslexie en welke interventies zijn effectief gebleken?”

Op basis van de verkregen data van de ZML scholen kan – zij het voorzichtig - de conclusie worden getrokken dat er in het ZML onderwijs zeer beperkt gebruikt wordt gemaakt van interventies zoals genoemd in het Protocol leesproblemen en dyslexie (Wouters & Wentink, 2005).

Uit de verkregen data is onvoldoende een beeld verkregen van leesinterventies die effectief zouden zijn.

Er kan – opnieuw voorzichtig – de conclusie worden getrokken dat het de ZML scholen ontbreekt aan een duidelijke lijn in het leesonderwijs, met uitzondering van de 3 scholen die of al met een protocol werken of een protocol aan het ontwikkelen zijn.

Of er bij de ondervraagde ZML behoefte bestaat aan zo'n duidelijke lijn is niet gevraagd. Dat deze behoefte bestaat bij de collega's van mijn school is in dit onderzoek duidelijk geworden. Ook de genoemde theorie in hoofdstuk 2 wijst op het belang van een duidelijke lijn in het leesonderwijs.

Het antwoord op de onderzoeksvraag lijkt in eerste instantie wat teleurstellend te zijn en lijkt dit onderzoek niets te hebben opgeleverd. Niets is minder waar!

Dit onderzoek geeft de realiteit van het leesonderwijs in het ZML weer. En dat is ook opbrengst! Het vormt een basis, een basis van waaruit verder kan worden gegaan. In het volgende hoofdstuk zijn dan ook aanbevelingen geformuleerd voor mijn eigen praktijk binnen mijn eigen school.

5.3 Aanbevelingen

In hoofdstuk 1 heb ik aangegeven dat er op de school waar ik werk geen afspraken over leesinterventies zijn gemaakt en derhalve ook niet structureel worden toegepast en dat er ook weinig methodes daarvoor aanwezig zijn. Ik hoopte aan het eind van mijn onderzoek een aanbeveling te kunnen geven hoe en welke leesinterventies toegepast kunnen gaan worden binnen het ZML onderwijs.

Op basis van dit praktijkonderzoek ben ik gekomen tot de volgende aanbeveling:

- Formuleer voor het ZML onderwijs fasegewijs een leesprotocol waarbij het Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor het Speciaal Basisonderwijs als leidraad dient.
- Start met de fase van de beginnende geletterdheid (voorbereidend lezen).
- En vervolg met de fasen van het aanvankelijk lezen en het technisch lezen.

- Maak voor het ZML onderwijs bruikbare toetskalenders, gebaseerd op de toetskalenders in het Protocol.
- Pas de stappenplannen aan zodat die voor het ZML onderwijs reëel zijn. Neem als basis de stappenplannen zoals die in het Protocol zijn opgenomen.
- Zorg ervoor dat alle af te nemen toetsen en andere benodigde formulieren in één map bij elkaar zijn opgeborgen en op een met de groepsleiding afgesproken plek te vinden zijn.
- Zorg ervoor dat materialen die nodig zijn voor interventies beschikbaar zijn. Zorg voor een rijke leeromgeving.
- Formuleer op basis van uitslagen van meetmomenten en toetsen handelingsadviezen en zet deze in een document (didactisch groepsplan) waarvan van te voren het format is vastgesteld. Bepaal evaluatiemomenten met de Intern Begeleider.
- Bespreek deze handelingsadviezen met ouders en zet deze ouders zo nodig met begeleiding in om leerlingen thuis te laten oefenen.
- Maak afspraken over het verwerken van deze gegevens in het LVS.
- Koppel tijdens het opstellen van een protocol maar ook daarna steeds terug naar het team en stel zo nodig bij. Plan vaste momenten in het jaarrooster om het leesonderwijs teambreed te bespreken.

5.4 Tenslotte

Tijdens de gesprekken met de VSO leerlingen bedacht ik opnieuw hoe belangrijk het is als leerlingen intrinsiek gemotiveerd zijn bij het leren van nieuwe vaardigheden, ook bij het leren lezen. Deze motivatie komt in gevaar als lezen veel moeite kost. Aansluiten bij de belevingswereld van de leerling en een rijk ingerichte leeromgeving is van belang om leerlingen te motiveren en deze motivatie in stand te houden. Want wat is er uiteindelijk mooier dan – zoals de VSO leerlingen aangaven tijdens de interviews - dat leerlingen ontdekken dat ze de ondertiteling op tv kunnen lezen,

informatie op Internet kunnen opzoeken of zelfstandig een tijdschrift kunnen lezen!
De visie van Vygotsky spreekt me aan. Uit onderzoek blijkt dat een sterke prestatiegerichtheid van de leerkracht samen gaat met een gunstigere taalontwikkeling van risicoleerlingen (Wouters en Wenink, 2005). ZML leerlingen zijn risicoleerlingen, dus:

Werk vanuit de overtuiging dat de leerling leerpotentieel heeft. Ga uit van mogelijkheden, van de overtuiging dat er steeds een stapje verder kan worden gekomen. Van ook steeds een stapje verder gáán!

Hoofdstuk 6 Evaluatie onderzoek

In de laatste LOL bijeenkomsten van het vorige studiejaar ben ik gaan nadenken over een onderzoeksvraag voor mijn praktijkonderzoek. Na een aantal brainstormsessies met mijn critical friends en mijn begeleider kwam ik tot de conclusie dat de onderzoeksvraag in ieder geval iets met het leesonderwijs op mijn school te maken zou hebben. Want ik heb iets met het leesonderwijs! Waarom? Lezen opent deuren! Lezen maakt je zelfstandig! Kunnen lezen! Ik heb leerlingen zien opbloeien, zelfverzekerder zien worden nadat zij het lezen onder de knie kregen. En ik denk dat het leesonderwijs op mijn school beter geregeld kan worden. Tijdens de LOL bijeenkomsten kwam steeds terug dat ik het ontbreken van goede methodes en materialen bij mij op school miste en dat er meer leeropbrengst mogelijk zou zijn als dit wel het geval zou zijn.

Tijdens de collegeavonden hoorde ik mijn medestudenten spreken over verschillende leesmethodes en de mogelijkheid tot leesinterventies die zij op hun school hadden en die ingezet konden worden in hun lessen. Het bevestigde mijn gevoel dat we op mijn school tekort schoten.

Mijn verlegenheidvraag was geboren! Deze betrof de leesontwikkeling van mijn leerlingen en het niet voldoende kunnen inzetten van methodes en materialen en het ontbreken van duidelijke afspraken over het leesonderwijs. Maar welk aspect zou ik hiervan kunnen nemen voor mijn onderzoeksvraag?

In eerste instantie was ik van plan om de methode Connect letters en klanken uit te gaan proberen bij een aantal leerlingen. Nadat ik deze methode had bestudeerd moest ik helaas concluderen dat dit praktisch niet mogelijk was. Nu, aan het eind van dit onderzoek, heb ik daar wel wat spijt van. Niet omdat ik niet tevreden ben met mijn huidige onderzoek, maar ik heb het idee dat ik door Connect uit te gaan proberen echt iets had kunnen aantonen. Namelijk dat een leesinterventie (zoals Connect) wel degelijk effect heeft en dat dus het toepassen van leesinterventies van groot belang is voor de leesontwikkeling van leerlingen. Ik durf dit te schrijven omdat ik inmiddels – niet onderzoek gerelateerd – met één van mijn leerlingen een aantal maanden met Connect letters en klanken heb gewerkt en dat het resultaat positief is. Uiteindelijk had ik wel graag een praktijkonderzoek gedaan dat direct aantoonbare resultaten

voor de praktijk had opgeleverd. Voordat mijn huidige praktijkonderzoek direct aantoonbare resultaten op zal leveren, is een langere weg te gaan. Dit hoeft niet te betekenen dat het uiteindelijke resultaat er minder om zal zijn!

In de afgelopen periode hebben er op mijn school een aantal positieve ontwikkelingen plaatsgevonden. De leesmethode “Veilig Stap voor Stap” (Zwijzen) is aangeschaft en hoewel deze methode bedoeld is voor het Speciaal Basisonderwijs kan er binnen het ZML onderwijs prima mee gewerkt worden. Daarnaast is besloten om schoolbreed met het Directe Instructiemodel te gaan werken.

Inmiddels is groei in de leesontwikkeling van veel leerlingen merkbaar!

Dat deze ontwikkeling tijdens mijn onderzoeksperiode plaatsvond was enerzijds positief, want dit was toch wat ik wilde? Anderzijds vond ik het ook spannend, want was mijn verlegenheidvraag nog wel relevant? Zou deze niet ingehaald worden door de ontwikkelingen op mijn school?

Inmiddels weet ik – uit de verkregen informatie van mijn collega’s - dat dit niet het geval is. Zeker, de nieuwe leesmethode is een stap vooruit, maar er blijft behoefte aan meer materiaal en ook aan een duidelijke structuur.

In september 2012 ben ik serieus aan de slag gegaan met dit praktijkonderzoek door een planning te maken en theorie te gaan lezen.

Het is een worsteling geweest om precies duidelijk te krijgen wat ik nou precies wilde gaan onderzoeken. Wat wilde ik eigenlijk bereiken? Wat was mijn doel? Was het wel goed om vanuit een toch min of meer persoonlijk irritatie over leesonderwijs op mijn school een onderzoek te gaan starten. Deze onderzoeksfase heeft veel energie gekost. Ook het theorieonderzoek vond is lastig. Er is zoveel geschreven over leesonderwijs, over dyslexie, over leesproblemen, veel sprak mij aan maar wat kon ik relateren aan de leesontwikkeling van ZML leerlingen? Nu pas besef ik dat al die tijd het Protocol Leesproblemen en Dyslexie (Wouters en Wentink, 2005) mijn uitgangspunt is geweest. Ik dacht dat mijn vraag steeds was: waarom plegen wij op onze school geen leesinterventies zoals genoemd in dit Protocol?

Maar eigenlijk was mijn vraag: Waarom werken we allemaal ieder voor zich heel hard aan het leesonderwijs en is er geen duidelijke lijn zoals in dit Protocol? Waarom is dit in het basisonderwijs beter geregeld terwijl onze leerlingen hier ook zoveel voordeel van zouden hebben.

Uiteindelijk heeft dit proces geresulteerd één specifieke onderzoeksvraag, waarbij ik mij realiseerde dat ik slechts een gedeelte van al mijn vragen zou gaan onderzoeken. Maar ook als was het dan misschien een gedeelte van mijn vragen waar ik antwoord op zou krijgen, ik hoopte dat dit voldoende zou zijn om inzicht te krijgen in het leesonderwijs zodat ik het onderwijs in mijn eigen groep zou kunnen verbeteren en dat ik aanbevelingen zou kunnen doen voor het leesonderwijs op mijn eigen school. Dat deze onderzoeksvraag een aantal keer is bijgesteld, is onderdeel van het leerproces geweest om nog specifiek in beeld te krijgen wat ik precies wilde onderzoeken.

Mijn critical friends en begeleider hebben een belangrijke rol gespeeld in dit proces. Door hun feedback kon ik steeds weer een stukje verder. Zelf heb ik als critical friend ook zoveel mogelijk goede feedback geprobeerd te geven en het was goed om te merken hoe dit gewaardeerd werd.

Tijdens de hele onderzoek heb ik – opnieuw – gemerkt hoe onzeker ik kan zijn als de weg naar een uiteindelijk doel niet duidelijk is. Ben ik veelal gewend geweest dat alle stappen duidelijk voor me werden uitgezet, nu moest ik deze stappen zelf zetten. Ik heb gemerkt dat ik het liefst bij elke stap die ik zette een bevestiging zou krijgen dat deze goed was. Maar dat dit op masterniveau zo niet werkt, ben ik inmiddels achter gekomen. Deze onzekerheid had deels te maken met het feit dat mijn medestudenten vooral uit het regulier onderwijs kwamen. Tijdens de hele studie heb ik gemerkt dat in het regulier alles zóveel beter is geregeld en dat we in het ZML onderwijs nog echt heel hard aan de slag moeten.

Ik heb veel gehad aan de theorie van Feuerstein (Feuerstein, Rand en Rynders 1993). Deze theorie bevestigt mijn ideeën dat er meer mogelijk is op gebied van het leren van ZML leerlingen en dat de manier waarop dit gebeurt belangrijk is. Deze theorie heeft er voor gezorgd dat ik mij verder ontwikkeld heb op ortho-didactische gebied. Meer durfde te ontwikkelen! De verschillende modules tijdens de afgelopen twee jaar waren vooral gericht op het basisonderwijs waardoor ik, zoals ik hierboven al schrijf, onzeker werd. Want bij “ons” in het ZML is het allemaal heel anders....Na deze twee jaar ben ik wat dat betreft zelfverzekerder geworden Een competentie die ik in mijn POP aan het begin van deze Masteropleiding noemde als degene waarin ik

tijdens de opleiding zou willen ontwikkelen was de ortho-didactische competentie. Die ontwikkeling is op gang gebracht en gaat nog steeds door. Inderdaad is het ZML onderwijs anders georganiseerd dan het basisonderwijs, maar ook dit is onderwijs! Mijn ortho-didactische kwaliteiten zijn waardevol, ook in dit onderwijs. En ik zal er dan ook van alles aan doen om mijn expertise op dit gebied in te zetten.

Wat betreft het leesonderwijs voor ZML leerlingen heeft het Protocol (Wouters en Wentink, 2005) mij duidelijk gemaakt dat een duidelijke lijn, structuur in het leesonderwijs van belang is, maar ook mogelijk. Echter het ZML onderwijs is nog niet zover, blijkt uit dit onderzoek. Maar er lijkt beweging in te zitten: een aantal scholen werken met een eigen protocol. Dat biedt perspectief

Dit onderzoek heeft mij een persoonlijke groei laten doormaken. Op het gebied van stappen dŕven zetten zonder te weten waar je eigenlijk uitkomt. Dit verliep niet altijd soepel. In het voorwoord van dit onderzoeksverslag schrijf ik dat ik graag denk in mogelijkheden van de leerlingen. Met mijn eigen mogelijkheden tijdens dit onderzoeksproces werd ik – vooral aan het eind van dit proces – behoorlijk geconfronteerd. Tijd en persoonlijke omstandigheden zorgden ervoor dat die mogelijkheden soms anders waren dan ik had gehoopt. De door mij gemaakte tijdsplanning (bijlage 4) moest steeds worden bijgesteld. En dat vraagt doorzettingsvermogen, dat vraagt kijken naar welke mogelijkheden er wel zijn, dat vraagt aanpassing. Passend onderwijs ...ook voor mij! Ik zal door dit praktijkonderzoek beter leesonderwijs kunnen geven aan leerlingen en collega's beter kunnen adviseren op dit gebied. Daarbij is het mijn wens dat dit praktijkonderzoek een aanzet zal zijn om te komen tot een leesprotocol op mijn school.

Maar ambitieus als ik ben hoop ik eigenlijk dat dit praktijkonderzoek – hoe klein dan ook – een allereerste aanzet zal zijn om binnen het gehele ZML onderwijs het leesonderwijs onder de loep te gaan nemen. Ik zou graag meewerken aan een totstandkoming van een officieel leesprotocol voor het ZML onderwijs. We hebben een veelkleurige populatie leerlingen binnen het ZML, dus het zal een hele klus worden. Maar denkend in mogelijkheden ben ik er van overtuigd dat een dergelijk

protocol te realiseren moet zijn!

Nawoord

Aan het eind van dit lange traject is een dankwoord op zijn plaats.

Bedankt Marjan, voor je inspirerende avonden en feedback!

Bedankt Aartje, voor je begeleiding op maat tijdens deze afgelopen 2 jaren!

Bedankt lieve critical friends voor jullie aanmoedigingen, relativerende gesprekken en opbouwende feedback.

Bedankt lieve familie voor jullie geduld en meeleven! Ik beloof heel lang en goed na te denken voordat ik een volgende studie zal oppakken!!

Literatuurlijst

- Bouman, A. & Jespers, H. & Kerstens, P. & Laros, P. & Riezebos, A. (2009) *Module Leer- en onderzoekslijn*. Tilburg: Fontys opleidingscentrum speciale onderwijszorg
- Damen, L.H. & Cordang, M. (2007) *Het leren van ZML. Op je hurken in de klas*. Enschede: Nationaal expertisecentrum voor leerplanontwikkeling.
- Feuerstein, R. & Rand, Y. & Rynders, J.E. (1993). *Laat me niet zoals ik ben. Een baanbrekende methode om de cognitieve en sociale ontwikkeling te stimuleren*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Harinck, F. (2010). *Basisprincipes Praktijkonderzoek*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Kohnstamm, R. (2002). *Kleine ontwikkelingspsychologie*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Vernooy, K. (2009) *Lezen stopt nooit. Van stagnerende naar een doorgaande leesontwikkeling voor risicolezers*.
- Wouters, E. & Wentink, H. (2005) *Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor het Speciaal Basisonderwijs*. Expertisecentrum Nederlands.

Digitale bronnen:

- KLVO, *Passend onderwijs*. Geraadpleegd 7 februari 2012 via <http://www.kvlo.nl/sf.mcgi?1334>.
- Model Directe Instructie, Geraadpleegd 12 mei 2012 via <http://www.wsnsnof.nl/documenten/Om%20uit%20te%20wisselen./model%20directe%20instructie.pdf>.

Bijlage 1 vragenlijst ZML scholen

Vragenlijst “leesonderwijs op ZML scholen”

Beste collega's

In het kader van mijn Master SEN RT opleiding ben ik bezig met een onderzoek naar het leesonderwijs binnen het ZML onderwijs. Met name ben ik benieuwd of - en zo ja - welke interventies (zoals bijv. genoemd in het Protocol leesproblemen en dyslexie) worden toegepast.

Om hier inzicht in te krijgen vraag ik jullie om deze vragenlijst in te vullen. Aan de hand van deze gegevens en de uitkomsten van interviews met collega's en leerlingen en de gelezen theorie hoop ik een aanbeveling te kunnen schrijven voor het opstellen van een leesprotocol voor de ZML school waar ik werk.

*Bedankt voor jullie medewerking,
Annemieke de Heus, leerkracht Prisma school voor ZML*

I. Methodes

- Welke methode voor het aanvankelijk lezen gebruikt u?
- Welke methode voor technisch lezen gebruikt u?
- Welke methode voor begrijpend lezen gebruikt u?

(Ook graag computerprogramma's vermelden die worden gebruikt)

II. Leesvoorwaarden

- Werkt u aan leesvoorwaarden?
Ja / Nee
- Zo ja, aan welke leesvoorwaarden en op welke manier?

III. Beleid

- Gebruikt u het Leesprotocol, zoals genoemd in de aanhef van deze lijst?

Ja / Nee

- Zo ja, kunt u kort uw ervaringen met het protocol beschrijven?

- Werkt u met een eigen leesprotocol?

Ja / Nee

- Zo ja, kunt u kort uw ervaringen met dit protocol beschrijven?

- Gebleken is dat leerlingen binnen het ZML onderwijs gebaat zijn met toepassing van het Directe Instructiemodel. Werkt u met dit instructiemodel?

Ja/Nee

IV. Toetsen

- Neemt u methodegebonden toetsen af?

Ja / Nee

- Neemt u naast methodegebonden toetsen ook andere toetsen af? (bijv. CITO)

Ja / Nee

- Zo ja, welke?

- Zo ja, wat doet u met de toetsresultaten, naast noteren in het leerlingvolgsysteem?

V. Interventies

- Welke interventies gebruikt u wanneer klank- tekenkoppeling moeizaam verloopt?
- Welke interventies gebruikt u bij langdurig spellende lezers?
- Welke interventies gebruik u bij langdurig radende lezers?
- Op welke gronden besluit u te starten met een bepaalde interventie?
- Hoe worden de resultaten van de interventies bijgehouden en geëvalueerd?

(ook graag computerprogramma's vermelden die worden gebruikt)

VI. Opbrengsten

Wanneer gebruik wordt gemaakt van interventies verwacht je dat dit ook iets opbrengt. Wilt u hier iets willen schrijven over effecten als gevolg van die interventies? Bijv. met welke interventies heeft u goede ervaringen/goede resultaten.

Bijlage 2 vragenlijst collega's

Vragenlijst "leesonderwijs op Prisma"

Deze vragenlijst bestaat uit 5 vragen, Het kan zijn dat naar jouw mening vragen elkaar overlappen of lastig op deze manier te beantwoorden zijn. Je kunt je ervaringen ook in één verhaal opschrijven. Wil je dan doen aan de hand van de items die in de vragen zijn genoemd?

I. **Wat zijn jouw ervaringen met het leesonderwijs op Prisma?** (met het volgen van de methode, met het eventueel aanbieden van extra activiteiten op het gebied van leesonderwijs, met de materialen of wanneer de leesontwikkeling moeizaam verloopt of stagneert enz.)

II. **Wat is jouw reflectie op deze ervaringen (terugblik)?**

III. **Wat zijn belangrijke aspecten van deze ervaringen?**

IV. **Wat kunnen we hiermee doen zodat het leesonderwijs nog beter wordt?**

V. **Hoe zouden we dit volgens jou kunnen aanpakken?**

Bijlage 3 interviewschema VSO leerlingen

INTERVIEWSHEMA LEESONDERWIJS

1. In welke groep of bij welke juf of meester heb je de letters geleerd?
2. Hoe je die hebt geleerd?
(Voorbeelden noemen: een spelletje, een liedje, door te flitsen, door op de computer te werken enz.)
3. Oefende je thuis ook met letters?
(Zo ja, voorbeelden vragen)
4. Hoe heb je de woordjes leren lezen?
(Voorbeelden noemen: werkbladen, boekjes, computer?)
5. Werkte je in een groepje of alleen?
(En hoe ging dit dan?)
6. Werkte je weleens alleen met een juf of meester?
(En hoe ging dit dan?)
7. Wat vond je leuk tijdens de leesles?
(Waarom?)
8. Wat vond je niet leuk tijdens de leesles?
(Waarom?)
9. Als jij een leesles zou mogen geven, hoe zou jij dat dan doen?

Bijlage 4 Tijdsplanning

STUDIE SCHEMA

maand	module	praktijkwerkstuk	inhalen
oktober	RT06 – rekenen	hoofdstuk 1 24 okt. H1 mailen	
november	RT06 - rekenen	onderzoeksplan hoofdstuk 1,2 21 nov. onderz.plan mailen	RT02 - communicatie
december	RT06 – rekenen 20 dec. Opdracht insturen	hoofdstuk 1,2,3	
januari	RT09 - schrijven	hoofdstuk 1,2,3,4 10 jan. H1,2,3 concept 30 jan. H3,4 mailen	
februari	RT07 - begrijpend lezen	hoofdstuk 1,2,3,4	

maart	RT07 - begrijpend lezen	hoofdstuk 1,2,3,4,5 5 mrt. H4 mailen	
april	RT07 - begrijpend lezen	hoofdstuk 1,2,3,4,5,6 H5,6 mailen	
mei		hoofdstuk 1,2,3,4,5,6 15 mei alles inleveren!	